

Η Κομμούνα και η συμβολή της στη συγκρότηση της μαρξιστικής αντίληψης για την επαναστατική εγκαθίδρυση του σοσιαλισμού

Γράφει ο ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΡΗΓΟΡΟΠΟΥΛΟΣ*

Στις 18 Μάρτη του 1871 το ένοπλο προλεταριάτο στο Παρίσι απέκρουσε την εισβολή των στρατευμάτων της αστικής κυβέρνησης του Θιέρσου και εγκαθίδρυσε το πρώτο στην ιστορία σοσιαλιστικό καθεστώς. Η εγκαθίδρυση με επανάσταση σοσιαλιστικής κοινωνίας επιβεβαίωσε τις θεωρητικές αντιλήψεις των Μαρξ-Ένγκελς, αλλά και συνέβαλε στην ολοκλήρωση, σε γενικές γραμμές, της θεωρίας τους για την επαναστατική εγκαθίδρυση και τον ανώτερο δημοκρατικό χαρακτήρα του σοσιαλιστικού κράτους, όπως αναπτύχθηκε από τους ιδρυτές του μαρξισμού στον Εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία.

Η Κομμούνα είναι αξιοθαύμαστη όχι μόνο για τον ηρωικό αγώνα και τη νίκη της κατά της αστικής γαλλικής τάξης, που είχε μάλιστα συμμαχήσει με τους εισβολείς Πρώσους κατά του επαναστατημένου Παρισιού. Αλλά κυρίως για τη συμβολή της στη δημιουργία της πρώτης σοσιαλιστικής κοινωνίας παρά τις σοβαρές ιδεολογικές αντιθέσεις που σοβούσαν στους κόλπους της, όπως και για το ευρύ και βαθύ πρόγραμμα ριζικών αλλαγών, παρά τη βραχύβια διάρκειά της, υπέρ των εργατών και των άλλων λαϊκών στρωμάτων.

Από τον ουτοπικό στον επιστημονικό σοσιαλισμό

Ο όρος κομμουνισμός αλλά και ορισμένες πλευρές του είχαν υιοθετηθεί πριν από τον Μαρξ και τον Ένγκελς από διάφορα ρεύματα του λεγόμενου ουτοπικού κομμουνισμού. Οι φορείς του ουτοπικού κομμουνισμού επιχειρούσαν να επιβάλλουν στην κοινωνία τον κομμουνισμό απ' έξω, όχι στη βάση των αντιθέσεων της κοινωνίας, αλλά με τη δύναμη της λογικής και της ηθικής στη θεωρητική τους παρέμβαση και με το παράδειγμα υποδειγματικών πειραμάτων στην κοινωνική πρακτική.

Ο Μαρξ και ο Ένγκελς δεν απέρριψαν ολοκληρωτικά τον προδρομικό αυτό κομμουνισμό. Υιοθέτησαν ορισμένες θετικές πλευρές του, αλλά τον υπέρβησαν διαλεκτικά, θεμελιώνοντας τον επιστημονικό κομμουνισμό εδραιωμένο στις αντικειμενικές ανεπτυγμένες αντιθέσεις, οικονομικές, ταξικές, πολιτικές του καπιταλισμού της εποχής τους, αλλά και στις πολιτικές εμπειρίες του κινήματος.

Κατά τον Χομσμπάουμ ο μαρξισμός διαφέρει από τον προμαρξικό κομμουνισμό ριζικά και στα τρία βασικά του χαρακτηριστικά, οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά. «Πρώτον, αντικατέστησε την επιμέρους κριτική της καπιταλιστικής κοινωνίας με μία περιεκτική κριτική, η οποία βασιζόταν στην ανάλυση της θεμελιώδους σχέσης (στην προκειμένη περίπτωση της οικονομικής) που καθορίζει αυτή την κοινωνία... Δεύτερον, έθεσε τον σοσιαλισμό σε ένα πλαίσιο εξελικτικής ιστορικής ανάλυσης, πράγμα το οποίο εξηγεί τόσο το γιατί ο σοσιαλισμός εμφανίστηκε ως θεωρία και ως κίνημα τότε που συνέβη, όσο και το γιατί η ιστορική εξέλιξη του καπιταλισμού πρέπει τελικά να γεννήσει μία σοσιαλιστική κοινωνία... Τρίτον, ο Μαρξ διευκρίνισε τον τρόπο μετάβασης από την παλιά στη νέα κοινωνία: το προλεταριάτο θα ήταν ο φορέας της, μέσω ενός ταξικού κινήματος που θα ανέπτυσε την ταξική πάλη και το οποίο θα επιτύχανε τον σκοπό του μόνο μέσω της

επανάστασης- «της απαλλοτρίωσης των απαλλοτριωτών»¹.

Στη βάση της ανάπτυξης της αντίθεσης αστικής και εργατικής τάξης οι ιδρυτές του μαρξισμού προσδιόρισαν αντικειμενικά την ανάγκη ανατροπής της κρατικής εξουσίας της αστικής τάξης από την εργατική τάξη με επανάσταση και όχι από κάποια πεφωτισμένη μειοψηφία (μπλανκιστικό πραξικόπημα) ούτε από τον ρεφορμισμό κάποιων νησίδων κομμουνισμού, που με το παράδειγμά τους θα πείσουν την κοινωνία να υιοθετήσει αυτό το σύστημα. Η επαναστατημένη εργατική τάξη θα εγκαθιδρύσει τον σοσιαλισμό-κομμουνισμό επιβάλλοντας την εξουσία της (δικτατορία του προλεταριάτου) που θα απονεκρωθεί στο κομμουνιστικό στάδιο. Οι ιδρυτές του μαρξισμού διέκριναν στην καπιταλιστική κοινωνία της εποχής τους τα στοιχεία της μελλοντικής κοινωνίας και τα αξιοποίησαν, για να συγκροτήσουν την επιστημονική μαρξιστική θεωρία στα βασικά συστατικά της.

Ειδικά, στο θέμα της πάλης για την εξουσία και στο χαρακτήρα της εργατικής εξουσίας οι Μαρξ και Ένγκελς ολοκλήρωσαν σταδιακά την αντίληψή τους, όπως εκφράζεται στον *Εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία*, αν και από το *Κομμουνιστικό Μανιφέστο* τη διατύπωσαν στις βασικές γραμμές της.

Ο προλεταριακός χαρακτήρας της επανάστασης

Απ' τις αντιφουδαρχικές επαναστάσεις το προλεταριάτο υπό την ηγεμονία της προοδευτικής σε αυτήν την ιστορική φάση αστικής τάξης συμμετέχει δυναμικά στα επαναστατικά κινήματα. Χωρίς όμως οργανωτική και ιδεολογικοπολιτική αυτοτέλεια από την αστική τάξη όχι μόνον αδυνατεί να προσδώσει προλεταριακό χαρακτήρα σε αυτά τα επαναστατικά

1. Έρικ Χομσμπάουμ, *Πώς ν' αλλάξουμε τον κόσμο: Μαρξ και μαρξισμός 1840*, σελ. 56, 2011, Αθήνα, Θεμέλιο.

κινήματα, αλλά και να κατακτήσει οικονομικά και βασικά πολιτικά δικαιώματα.

Ωστόσο, στην επανάσταση του 1848 η εργατική τάξη επέδειξε προωθημένο βαθμό πολιτικής και ιδεολογικής αυτοτέλειας. Στη σύγκρουση της βασιλικής παράταξης και της αστικής δημοκρατίας οι ένοπλοι εργάτες είχαν αποφασιστικό ρόλο στην ήττα του Λουδοβίκου Φιλίππου.

Γι' αυτό, όπως εύστοχα παρατηρεί ο Ένγκελς: Οι αστοί δημοκράτες που βρέθηκαν στην εξουσία, μόλις ένωσαν λίγο-πολύ στέρεο έδαφος κάτω από τα πόδια τους, «ο πρώτος σκοπός που επιδίωξαν ήταν να αφοπλίσουν τους εργάτες».² Αυτό έγινε στην εξέγερση του Ιούνη του 1848, στην οποία τους έσπρωξαν με την άμεση αθέτηση του λόγου τους, με ανοιχτό χλευασμό και την απόπειρα να εξορίσουν τους άνεργους σε μίαν απόμακρη επαρχία. Η κυβέρνηση είχε φροντίσει να έχει συντριπτική υπεροχή δυνάμεων. Ύστερα από ηρωικό αγώνα, που κράτησε πέντε μέρες, οι εργάτες νικήθηκαν. Και τότε επακολούθησε σφαγή των όπλων αιχμαλώτων... Ήταν η πρώτη φορά που η αστική τάξη έδειχνε σε τι σημείο σκληρότητας μπορεί να φτάσει στην εκδίκησή της, μόλις τολμήσει το προλεταριάτο

να ορθωθεί απέναντί της σαν ξεχωριστή τάξη με τις δικές του διεκδικήσεις και τα δικά του συμφέροντα.

Η νίκη της αστικής τάξης στη μεγάλη Γαλλική Επανάσταση το 1789, όσο και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, είχε οδηγήσει στην επέκταση και σταδιακά στην κυριαρχία των καπιταλιστικών σχέσεων στην Ευρώπη, ενώ η αστική τάξη σε συμμαχία με την αγροτιά και το προλεταριάτο σταδιακά ολοκλήρωσε την κατάκτηση της εξουσίας. Αποτέλεσμα της ανάπτυξης των καπιταλιστικών σχέσεων ήταν να μετατραπούν σε μεγαλουπόλεις το Παρίσι και τα άλλα αστικά κέντρα της Ευρώπης. Τα αστικά κέντρα αποτελούν τα κέντρα ανάπτυξης της βιομηχανίας, του εμπορίου και γενικότερα της οικονομικής δραστηριότητας.

Το 1870, στις παραμονές του Γαλλο-πρωσικού Πολέμου, ο πληθυσμός του Παρισιού έφτανε τα 1,9 εκατομμύρια κατοίκους, στους οποίους περιλαμβάνονταν μεγάλος αριθμός εργατών και τεχνιτών και άλλων λαϊκών στρωμάτων των αστικών κέντρων. Αυτή η εξέλιξη ώθησε τον Ένγκελς στην κεφαλαιώδη διαπίστωση ότι χάρη στην οικονομική και πολιτική ανάπτυξη της Γαλλίας από το 1789 διαμορφώθηκε μία τέτοια κατάσταση στο Παρίσι, που καμία επανάσταση δεν μπορούσε να ξεσπάσει σε αυτό, χωρίς να πάρει προλεταριακό χαρακτήρα...

2. Μαρξ-Ένγκελς, *Διαλεκτά Έργα: Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*, σελ. 564, Εκδοτικό ΚΕ ΚΚΕ.

Η συμμετοχή του προλεταριάτου στις αστικές επαναστάσεις, χωρίς να ανταμείβεται ουσιαστικά από αυτήν, η αγριότητα που η αστική τάξη επέδειξε εναντίον του προλεταριάτου το 1848 για τη διασφάλιση της ταξικής κυριαρχίας της καθώς και η αριθμητική, πνευματική και πολιτική ανάπτυξη του προλεταριάτου, εξόπλισε με ταξική πείρα και συνείδηση, αν και όχι ολοκληρωμένη.

Ο ανώτερος βαθμός ιδεολογικής ωρίμανσης του προλεταριάτου εκδηλώθηκε και κυριάρχησε στην εποποιία της Παρισινής Κομμούνας. Το προλεταριάτο αγωνίστηκε ηρωικά για τα αυτοτελή συμφέροντά του και έθεσε τα θεμέλια της κομμουνιστικής κοινωνίας. Εύστοχα περιγράφει την ανοδική πορεία της ταξικής συνείδησης του προλεταριάτου μέσα από τους αγώνες του ο αγωνιστής και ιστορικός της Παρισινής Κομμούνας, Π. Ο. Λισαγκαρέ: «Το 1830, το 1848, το 1870 ο λαός κυριεύσε το δημαρχείο, για να το παραχωρήσει γρήγορα σε εκείνους που έκλεβαν τις νίκες του. Το 1871 θα μείνει εκεί, θα αρνηθεί να το παραδώσει και για περισσότερο από δύο μήνες θα διοικήσει, θα κυβερνήσει, θα οδηγήσει την πόλη στη μάχη.»³

Η εποποιία της Παρισινής Κομμούνας

Η δεύτερη Γαλλική Αυτοκρατορία με επικεφαλής τον Ναπολέοντα Γ' διεκδικούσε δυναμικά τα σύνορα της πρώτης αυτοκρατορίας που χάθηκαν το 1814 μετά την ήττα στο Βατερλό. Ιδιαίτερα όμως φαντασίωνε τους Γάλλους εθνικιστές η επέκταση προς τη γερμανική αριστερή όχθη του Ρήνου, παρά τη μικρή έκτασή της. Η ευκαιρία δόθηκε το 1866 με τον Πρωσοαυστριακό Πόλεμο, στον οποίο η Γαλλία συμμάχησε με τους Πρώσους του Βίσμαρκ, με αντάλλαγμα την παραχώρηση αυτής της έκτασης. Όταν ο Βίσμαρκ

μετά τη νίκη του αθέτησε τη συμφωνία αυτή, ο Ναπολέοντας κήρυξε το 1870 πόλεμο εναντίον του, που κατέληξε όμως στην ήττα του Σεντάν και στην αιμαλώση του αυτοκράτορα. Αναπόφευκτη συνέπεια ήταν η επανάσταση του Παρισιού στις 4 Σεπτέμβρη του 1870. Η αυτοκρατορία κατέρρευσε και ανακηρύχθηκε αβασίλευτη αστική δημοκρατία. Η κυβέρνηση «Εθνικής Άμυνας» συγκροτήθηκε αποκλειστικά σχεδόν από αστούς πολιτικούς, αν και το οπλισμένο προλεταριάτο, που αποτελούσε τη δύναμη κρούσης της αστικοδημοκρατικής εξέγερσης και θα μπορούσε να καταλάβει την εξουσία, ανέχτηκε την κατάληψή της από τους αστούς πολιτικούς. Η όξυνση αυτή της αντίθεσης των λαϊκών στρωμάτων με την κυβερνώσα αστική τάξη εκδηλώθηκε με την εξέγερση στις 31 Οκτώβρη του 1870. Η εξέγερση αυτή αντανάκλυνε την όξυνση των κοινωνικών αντιθέσεων που αντικειμενικά ενισχύονταν, παρά τον αρχικό συμβιβασμό και την ανοχή στην ανάδειξη της αστικής κυβέρνησης από το προλεταριάτο. Στην εξέγερση αυτή εργατικά τάγματα κατέλαβαν με έφοδο το δημαρχείο και συνέλαβαν βασικά μέλη της κυβέρνησης. Ωστόσο, όπως αναφέρει ο Ένγκελς, η παρέμβαση μερικών μικροαστικών ταγμάτων τούς απελευθέρωσε ξανά και «οι εργάτες, για να μην αφήσουν τον εμφύλιο πόλεμο μέσα σε μία πόλη πολιορκημένη από ξένη στρατιωτικές δυνάμεις, άφησαν στη θέση της στην παλιά κυβέρνηση.»⁴

Είναι γεγονός ότι στη συνείδηση τμημάτων των επαναστατημένων μαζών, ιδίως στους οπαδούς του Μπλανκί και των νεοϊακωβίνων, αντιμάχονταν οι επαναστατικές ιδέες με τις πατριωτικές αυταπάτες. Ο Μαρξ συμβούλευε τους Γάλλους εργάτες να μην αφήσουν τον εαυτό τους να κυριαρχηθεί από τις εθνικές αναμνήσεις του 1792. Το 1792 η Κομμούνα, λαϊκό όργανο με καθοριστικό ρόλο στην εφαρμογή επαναστατικών αλλαγών υπό την κυριαρχία και ηγεμονία των Ιακωβίνων, υπήρξε βασικό όργανο της επαναστατικής εξου-

3. Προσπέρ-Ολιβιέ Λισαγκαρέ, *Η ιστορία της Παρισινής Κομμούνας*, τόμος Α', σελ. 83-84, 2005, Αθήνα, Ελεύθερος Τύπος.

4. *Διαλεκτά Έργα*, ό.π., σελ. 567.

σίας και ανέλαβε αποφασιστικό ρόλο στην οργάνωση της άμυνας του Παρισιού, όταν το πολιορκήσαν τα στρατεύματα των αντιδραστικών δυνάμεων της Ευρώπης.

Ωστόσο, το 1792 η υπεράσπιση του Παρισιού ήταν πόλεμος εθνικός, αλλά και επαναστατικός, αφού η ανεξαρτησία του Παρισιού και της Γαλλίας γενικότερα ήταν αναγκαίος όρος για την επικράτηση και διεύρυνση της προοδευτικής αστικής επανάστασης. Απεναντίας, το 1870 η αστική κυβέρνηση ήταν αντιδραστικό αστικό καθεστώς, που δεν υπεράσπιζε με συνέπεια την εθνική ανεξαρτησία, όπως απέδειξε η αιμωτική συμφωνία με τους Πρώσους και η συνθηκολόγηση, για να πλήξουν το προλεταριάτο, χωρίς να διεκδικήσουν σπιθαμή εδάφους απ' τους Πρώσους, αν και κατείχαν περισσότερο από το ένα τρίτο της Γαλλίας.

Κύριος στόχος αυτού του συμβιβασμού με τους Πρώσους ήταν η αστική κυβέρνηση να υπερασπίσει το αντιδραστικό καπιταλιστικό καθεστώς και να συντρίψει το κοινωνικό ανώτερο καθεστώς της Κομμούνας. Για το επίμαχο ζήτημα του πατριωτισμού στους κόλπους της Κομμούνας παρατηρούσε και ο Λένιν με θεωρητική δι-αύγεια: «Η πατριωτική ιδέα είχε υποτάξει τα μυαλά των σοσιαλιστών της Κομμούνας και ο Μπλανκί, λόγω χάρη, αναμφισβήτητα επαναστάτης και θερμός οπαδός του σοσιαλισμού, δεν βρήκε πιο κατάλληλη ονομασία για την εφημερίδα του από την αστική κραυγή “Η πατρίδα σε Κίνδυνο”».⁵

Ωστόσο, βαθιές αλλαγές είχαν συντελεστεί από τον καιρό της γαλλικής αστικής επανάστασης, οι ταξικές αντιθέσεις είχαν οξυνθεί, και αν τότε ο αγώνας ενάντια στην αντίδραση ολόκληρης της Ευρώπης είχε ενώσει το επαναστατημένο έθνος, τώρα το επαναστατικό προλεταριάτο δεν μπορούσε πια να συνδέει τα συμφέροντά του με τα συμφέροντα της αστικής τάξης, αλλά έπρεπε να συνδέσει τον πατριωτικό αγώνα με τη σοσιαλιστική επανάσταση. Και καταλήγει ο Λένιν: «Και πραγματικά, δεν άργησε να αποκαλυφθεί το αληθινό, βαθύτερο πε-

ριεχόμενο του αστικού πατριωτισμού. Η κυβέρνηση των Βερσαλλιών, αφού έκλεισε μία επαίσχυντη συνθήκη ειρήνης με τους Πρώσους, πέρασε στον άμεσο και πραγματικό σκοπό της, ανέλαβε δηλαδή την επίθεση, για να αφαιρέσει απ' το προλεταριάτο του Παρισιού τα όπλα που της προκαλούσαν το φόβο και τον τρόμο. Οι εργάτες απάντησαν με την ανακήρυξη της Κομμούνας και τον εμφύλιο πόλεμο».⁶

Αμέσως μετά την αποτυχία της λαϊκής εξέγερσης στις 31 Οκτώβρη 1870, η αστική τάξη θορυβημένη με γρήγορους ρυθμούς όξυνε την επίθεση ενάντια στις λαϊκές δυνάμεις. Προκήρυξε εκλογές στις 8 Φλεβάρη 1871 για την ανάδειξη νέας εθνοσυνέλευσης, αφού είχε υπογράψει μία αρχική συμφωνία ανακωχής με τους Πρώσους. Η νέα εθνοσυνέλευση ήταν πιο αντιδραστική, εκλέχτηκε με αντιδημοκρατικές διαδικασίες και περιλάμβανε στους κόλπους της σε μεγάλο βαθμό μοναρχικούς πολιτικούς, που αντιπροσώπευαν τους γαιοκτήμονες, εξέλιξη που καθιστούσε ακόμη πιο αντιδραστική τη νέα εθνοσυνέλευση και την αστική κυβέρνηση.

Επικεφαλής της νέας κυβέρνησης ήταν ο Θιέρσος, που απειλούσε ότι θα «αποκεφαλίζει το Παρίσι και θα το καταργήσει από πρωτεύουσα». Στις 26 Φλεβάρη 1871 η κυβέρνηση του Θιέρσου υπογράφει την επίσημη πλέον συνθηκολόγηση με τους Πρώσους, που θεωρήθηκε απαράδεκτη και προδοτική από τον λαό. Επιπλέον, ο λαός του Παρισιού είχε εξαθλιωθεί από τις κακουχίες του πολέμου, που επιδεινώθηκαν κατά τους χειμερινούς μήνες της πολιορκίας του Παρισιού. Τη λαϊκή οργή επέτειναν οι αντιλαϊκές οικονομικές αποφάσεις της εθνοσυνέλευσης για την άρση του μορατόριουμ πώλησης πολύτιμων αντικειμένων που οι πολίτες ενευχρί-αζαν, για να εξασφαλίσουν τα αναγκαία για επιβίωση, όπως και η άδεια στους ιδιοκτήτες ακινήτων να απαιτήσουν άμεσα από τους εξαθλιωμένους ενοικιαστές τα οφειλόμενα.

5. Λένιν, Β. Ι. «Τα διδάγματα της Κομμούνας», *Άπαντα*, τόμ. 16, σελ. 475. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα.

6. Λένιν, ό.π., σελ. 476.

Η κατοχή του ενός τρίτου της Γαλλίας από τους Πρώσους, η ταπεινωτική συνθηκολόγηση των αστών με αυτούς, οι απειλές από τη νέα κυβέρνηση συντριβής του παρισινού προλεταριάτου, η οικονομική επίθεση στα εξασθλωμένα λαϊκά στρώματα, από τη μία πλευρά, η ακραία όξυνση της ταξικής πάλης και η αγανάκτηση των λαϊκών στρωμάτων, η εξαιρετική αναβάθμιση της πολιτικής, κοινωνικής και συνδικαλιστικής δραστηριότητας, οι επαναστατικές λέσχες και εφημερίδες, ακόμη και η πρωτοφανής για την τότε εποχή συμμετοχή των γυναικών στην ταξική πάλη⁷ αλλά και η προσέλευση εθελοντών στη Γαλλία από ευρωπαϊκές χώρες, ακόμη και από την Ελλάδα⁸ από την άλλη, δημιούργησαν συνθήκες επαναστατικής κατάστασης. Οι από πάνω δεν μπορούσαν να άρχουν, όπως προηγουμένως, αλλά συνειδητοποιούσαν ότι έπρεπε άμεσα να συντρίψουν το ένοπλο και ενισχυμένο προλεταριάτο, που απειλούσε επικίνδυνα την εξουσία τους, ενώ οι από κάτω δεν ανέχονταν πλέον να άρχονται όπως προηγουμένως, αφού η εξαθλίωση και η ταπείνωσή τους είχε υπερβεί τα όρια.

Η επίθεση της κυβέρνησης Θιέρσου στις 18 Μάρτη του 1871, για να αποσπάσει τα κανόνια από την Εθνοφρουρά, τα οποία σημειωτέον είχαν αγοραστεί με το υστέρημα του παρισινού λαού, πυροδότησε τη θρυαλλίδα της λαϊκής εξέγερσης με πρωτοπόρα και κύρια δύναμη το ένοπλο προλεταριάτο. Η απόσπαση των κανονίων από την Εθνοφρουρά ήταν το πρώτο και κύριο βήμα για τον αφοπλισμό και την de facto κατάργηση της ιδιόμορφης δυαδικής εξουσίας.

Η απόπειρα ναυάγησε, γιατί σύσσωμος σχεδόν ο παρισινός λαός εξεγέρθηκε και με τη βία απέτρεψε αυτή την απόπειρα. Λίγες μέρες μετά την αποτυχία του πραξικοπήματος του Θιέρσου, στις 26 Μάρτη, πραγματοποιήθηκαν στο Παρίσι εκλογές και εγκαθιδρύθηκε η Κομμούνα, η πρώτη

ιστορικά μορφή εξουσίας της εργατικής τάξης. Οι εκλογές αυτές δεν ήταν αστικοκοινοβουλευτικού χαρακτήρα. Ήταν εκλογές για την ανάδειξη αντιπροσώπων από τα δημοτικά διαμερίσματα, οι οποίοι ήταν άμεσα ανακλητοί και συχνά στη βραχύβια διάρκεια της Κομμούνας λογοδοτούσαν σε λαϊκές συγκεντρώσεις στις συνοικίες τους. Και το κυριότερο, ήταν εκλογές που έγιναν με τον λαό ένοπλο. Όπως γράφει γλαφυρά ο Μπρεχτ για τους Κομμουνάρους: «Το αληθινό τους ψηφοδέλτιο είναι η σφαίρα του ντουφεκιού τους».⁹

Η Κεντρική Επιτροπή της Εθνοφρουράς που μέχρι τότε ασκούσε την εξουσία, υπέβαλε την παραίτησή της στην Κομμούνα, η οποία ανέλαβε την εξουσία. Η Εθνοφρουρά αποτελούμενη από πλειοψηφία ενόπλων εργατών, μετά την ήττα και την άτακτη υποχώρηση των στρατιωτικών δυνάμεων της αστικής κυβέρνησης, ανέλαβε εκ των πραγμάτων την εξουσία της πόλης, χωρίς να έχει σχεδιάσει ή οργανώσει αυτή την εξέλιξη. Δεν αξιοποίησε όμως το κενό εξουσίας για να την ιδιοποιηθεί, αλλά την παρέδωσε στους εκλεγμένους αντιπροσώπους του λαού. Έτσι, εγκαθιδρύθηκε η Κομμούνα του Παρισινού ως εξουσία του επαναστατημένου προλεταριάτου.

Το επαναστατικό έργο της Κομμούνας στη βραχύβια διάρκειά της συνέβαλε καθοριστικά στη συγκρότηση της μαρξιστικής επαναστατικής αντίληψης για την ανατροπή του καπιταλισμού και την εγκαθίδρυση του σοσιαλισμού-κομμουνισμού. Επιπλέον, είναι αξιοθαύμαστη και αξιέπαινη η πολιτική διακυβέρνηση της Κομμούνας, γιατί επιτέλεσε τεράστιο επαναστατικό έργο στον ελάχιστο χρόνο της διάρκειάς της, από τις αρχές 26 Μάρτη που εκλέχτηκε ως τις αρχές του Μάη 1871, αφού στη συνέχεια τις δυνάμεις της Κομμούνας απορροφούσε η προσπάθεια αντιμετώπισης των διαρκώς ενισχυόμενων δυνάμεων της αστικής κυβέρνησης, που δεν δίστασε για τη συντριβή της Κομμούνας να συνεργαστεί και με τους Πρώσους.

Στη βραχύβια διακυβέρνησή της η Κομμούνα προέβη σε ευρείες και δυναμικές

7. *Οι γυναίκες από την αστική Γαλλική Επανάσταση στην Παρισινή Κομμούνα*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2021.

8. *Ιένια Μαρίνου, Αναζητώντας οδοφράγματα*, σελ. 325- 340, ΚΨΜ, Αθήνα, 2015.

9. Μπ. Μπρεχτ, *Οι μέρες της Κομμούνας*, Ηριδανός, Αθήνα 2008, σελ. 67.

αλλαγές υπέρ της εργατικής τάξης και των άλλων λαϊκών στρωμάτων που άλλαξαν ριζικά τη γαλλική κοινωνία, αν και αποτελούσαν μόνον τα πρώτα βήματα της εργατικής εξουσίας και κοινωνίας.

Τα επιτεύγματα της Κομμούνας

Αμέσως μετά την κατάληψη της εξουσίας η Κομμούνα κατάργησε τη στρατιωτική θητεία και τον τακτικό στρατό και ανακήρυξε ως μοναδική ένοπλη δύναμη την Εθνοφυλακή, στην οποία θα εντάσσονταν όλοι οι πολίτες οι οποίοι να φέρουν όπλα. Χάρισε όλα τα νοίκια για τις κατοικίες από τον Οκτώβρη του 1870 ως τον Απρίλη του 1871, συμψηφίζοντας τα ενοίκια της περιόδου που θα ακολουθούσε με τα ποσά που είχαν ήδη πληρωθεί. Ανέστειλε κάθε πώληση ενεχυρών στο δημαρχιακό ενεχυροδανειστήριο. Επικυρώθηκε η εκλογή και ξένων υπηκόων στην Κομμούνα. Πατί η σημαία της Κομμούνας είναι «η σημαία της παγκόσμιας Δημοκρατίας». Την 1η Απρίλη 1871 αποφασίστηκε ο μεγαλύτερος μισθός οποιουδήποτε υπαλλήλου της Κομμούνας, συνεπώς και των ιδίων των μελών της, να μην υπερβαίνει τις 6.000 φράγκα το χρόνο.

Την επόμενη ημέρα, ψηφίστηκε το διάταγμα για τον χωρισμό της Εκκλησίας από το κράτος και την κατάργηση των κρατικών επιχορηγήσεων για θρησκευτικούς σκοπούς, καθώς και για τη μετατροπή όλων των εκκλησιαστικών κτημάτων σε εθνική ιδιοκτησία.

Στη συνέχεια, στις 8 Απρίλη 1871 εφαρμόστηκε βαθμιαία η απομάκρυνση απ' τα σχολεία των θρησκευτικών συμβόλων και εικόνων και η κατάργηση όλων των θρησκευτικών δογμάτων, με μία λέξη καθετί που ανάγεται στη σφαίρα της ατομικής συνείδησης. Στις 5 Απρίλη εκδόθηκε διάταγμα για τη σύλληψη ομήρων σε απάντηση των καθημερινών εκτελέσεων αγωνιστών της Κομμούνας από τις δυνάμεις του Θιέρσου, το οποίο όμως ποτέ δεν τέθηκε σε εφαρμογή. Στις 6 Απρίλη τάγμα της Εθνοφυλακής έβγαλε τη λαιμητόμο και την έκαψε δημόσια μέσα σε ενθου-

σιώδεις λαϊκούς πανηγυρισμούς. Στις 12 Απρίλη η Κομμούνα αποφάσισε να καταδαφίσει τη στήλη της Νίκης στην πλατεία Βαντόμ, που είναι χυμένη από το μέταλλο των κανονιών που είχε πάρει στην κατοχή του ο Ναπολέοντας ύστερα από τον πόλεμο του 1809, αφού για τους Κομμουνάρους αποτελούσε σύμβολο εθνικισμού και μίσους ανάμεσα στους λαούς.

Στις 16 Απρίλη, η Κομμούνα προέβη σε καθοριστική αλλαγή στην πορεία του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού της κοινωνίας. Διέταξε τη στατιστική απογραφή των εργοστασίων που τα είχαν κλείσει οι εργοστασιάρχες και την επεξεργασία σχεδίων για τη λειτουργία αυτών των εργοστασίων από τους εργάτες που εργάζονταν προηγουμένως σε αυτά και που τώρα θα οργανώνονταν σε συνεργατικούς συνεταιρισμούς, καθώς και για την οργάνωση αυτών των συνεταιρισμών και την ένταξη τους σε μία μεγάλη ένωση.

Στις 20 Απρίλη, η Κομμούνα κατάργησε τη νυχτερινή εργασία για τους αρτεργάτες και άλλες κατηγορίες εργατών, καθώς και τα γραφεία εξεύρεσης εργασίας, που από την εποχή της Δεύτερης Αυτοκρατορίας τα διαχειρίζονταν μονοπωλιακά και ανεξέλεγκτα εκμεταλλευτές των εργατών, που τους είχε διορίσει η αστυνομία. Τα γραφεία αυτά μεταβιβάστηκαν στα δημαρχεία των 20 διαμερισμάτων του Παρισιού.

Στις 30 Απρίλη, η Κομμούνα διέταξε το κλείσιμο των ενεχυροδανειστηρίων που αποτελούσαν ιδιωτική εκμετάλλευση των εργατών και έρχονταν σε αντίθεση με το δικαίωμα των εργατών στα εργαλεία της δουλειάς τους και με το δικαίωμα να λαμβάνουν πιστώσεις.

Ο μεγάλος αριθμός των αλλαγών στο μικρό χρονικό διάστημα διακυβέρνησης της Κομμούνας, ο φιλολαϊκός και ριζοσπαστικός τους χαρακτήρας αποδείκνυε τον ταξικό χαρακτήρα του παρισινού προλεταριακού κινήματος, που με τον πόλεμο ενάντια στην ξένη επέμβαση είχε απωθηθεί στο βάθος της σκηνής.

Αφού την Κομμούνα απάρτιζαν κυρίως εργάτες ή αναγνωρισμένοι εκπρόσωποι των εργατών και σύμμαχοί τους από άλλα λαϊκά στρώματα, οι αποφάσεις της Κομ-

μούνας είχαν κυρίαρχο προλεταριακό χαρακτήρα. Είτε ψήφιζε μεταρρυθμίσεις, που η δημοκρατική αστική τάξη τις είχε παραλείψει μόνο από δειλία, που αποτελούσαν όμως απαραίτητη βάση για την ελεύθερη δράση της εργατικής τάξης, όπως η εφαρμογή της αρχής ότι η θρησκεία είναι καθαρά ιδιωτική υπόθεση των ατόμων και όχι υποχρέωση που επιβάλλεται από το κράτος στην εκπαίδευση και σε άλλους τομείς, είτε έπαιρνε αποφάσεις που εξυπηρετούσαν άμεσα τα συμφέροντα της εργατικής τάξης και έθιγαν βαθιά το παλιό κοινωνικό καθεστώς. Αν και για την πραγματοποίηση ριζικών αλλαγών σε μία πολιορκημένη πόλη μπορούσαν να γίνουν μόνο τα πρώτα βήματα οι αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν έδειχναν ότι η Κομμούνα θα προχωρούσε μέσα από μία βασανιστική πορεία στην κατεύθυνση του σοσιαλισμού-κομμουνισμού. Δίκαια ο Μαρξ έκλεινε το έργο του *Ο Εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία* μ' έναν υψιπετή έπαινο του αγώνα και του έργου της Κομμούνας: «Το Παρίσι των εργατών, με την Κομμούνα του, θα γιορτάζεται πάντα σαν δοξασμένος προάγγελος της νέας κοινωνίας. Τους μάρτυρες της Κομμούνας η εργατική τάξη τους έχει κλείσει μέσα στη μεγάλη της καρδιά. Τους εξολοθρευτές της τους κάρφωσε κιάλας η ιστορία στον πάσσαλο της ατίμωσης, που δεν μπορούν να τους λυτρώσουν ούτε όλες οι προσευχές των ιερών πατέρων τους».¹⁰

Πολιτικά ρεύματα και μαρξισμός στην Κομμούνα

Η νίκη του επαναστατημένου λαού εναντίον του στρατού των Βερσαλλιών που επιτέθηκε στο Παρίσι οδήγησε στις 26 Μάρτη 1871 σε εκλογές, με γενικό εκλογικό δικαίωμα και συμμετοχή διαφόρων πολιτικών ρευμάτων, από τις οποίες αναδείχθηκαν τα μέλη της Κομμούνας, η οποία παρέλαβε την εξουσία από την Εθνοφρουρά.

Από τους 92 αντιπροσώπους που εκλέχτηκαν, την πλειοψηφία είχαν οι λεγόμενοι νεοϊακωβίνοι και οι μπλανκιστές, που σε βασικά ζητήματα συνέπιπταν οι απόψεις τους. Δεύτεροι σε αριθμό αναδείχθηκαν οι προυντονιστές, ενώ σε 18 μέλη υπολογίζεται ο αριθμός των εκλεγέντων μελών της Α' Διεθνούς που ακολουθούσαν τις κατευθύνσεις του γενικού συμβουλίου της, στο οποίο ηγετική θεωρητική και πολιτική φυσιογνωμία αποτελούσε ο Καρλ Μαρξ. Λόγω της ολιγαριθμίας του το ρεύμα της Α' Διεθνούς δεν μπόρεσε να επηρεάσει καθοριστικά τις βασικές, πολιτικές κυρίως, αποφάσεις της Κομμούνας, συνέβαλε όμως αποφασιστικά σε πολλά απ' τα ριζοσπαστικά μέτρα της που αναφέρθηκαν, ιδιαίτερα στον τομέα της εργασίας.

Με τέτοια σύνθεση ήταν αναπόφευκτα τα καθοριστικά λάθη της Κομμούνας ιδίως στον τομέα της πάλης για την κατάκτηση της εξουσίας. Η εξέγερση στις 18 Μαρτίου 1871 ενάντια στους εισβολείς του Θιέρσου παρέδωσε απροσδόκητα την εξουσία στα χέρια της Εθνοφρουράς. Η Εθνοφρουρά έγινε κύριος της εξουσίας χωρίς κάποιο σχέδιο για την κατάκτησή της, αλλά και για την περαιτέρω χρησιμοποίηση και ολοκλήρωσή της για την οριστική νίκη του προλεταριάτου και την προώθηση του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού της κοινωνίας.

Τα ίδια περίπου ισχύουν και για την Κομμούνα που διαδέχτηκε την εθνοφρουρά. Οι μπλανκιστές που πλειοψήφησαν στην Κομμούνα, όπως αναφέρει ο Ένγκελς, «ήταν την εποχή εκείνη σοσιαλιστές μόνο από επαναστατικό και προλεταριακό ένστικτο. Λίγοι μόνον είχαν αποκτήσει μεγαλύτερη σαφήνεια αρχών, χάρη στον Βαγιάν που γνώριζε τον γερμανικό επιστημονικό σοσιαλισμό».¹¹

Οι δύο βασικοί παράγοντες που κυριαρχούν στη συνείδηση της πλειοψηφίας των Κομμουνάρων, το επαναστατικό ένστικτο, δηλαδή η γενική, αόριστη και όχι συγκεκριμένη και σφαιρική αντίληψη του χαρακτήρα της επανάστασης και των όρων της και η ίδια η αντικειμενική εξέ-

10. Νίκος Ψυρούκης, *Σχετικά με την Κομμούνα του Παρισιού*, σελ. 245, εκδ. Κουκκίδα, Αθήνα, 2021.

11. Μαρξ-Ένγκελς, ό.π. σελ. 572.

λιξη της κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας αρκούσαν, για να μην υποκύψουν οι μαχητές της Κομμούνας στην κεντρική αστική εθνική κυβέρνηση του Θιέρσου και να αποκρούσουν την εισβολή των στρατευμάτων του στο Παρίσι. Δεν αρκούσαν, όμως, για να συγκροτήσουν ένα συγκεκριμένο, ρεαλιστικό και νικηφόρο σχέδιο πάλης για την κατάκτηση της εξουσίας και την εδραίωση και προώθηση της επανάστασης. Έτσι εξηγούνται και τα τραγικά και καθοριστικά λάθη που διέπραξαν οι επαναστάτες μετά τη νικηφόρα εξέγερση στις 18 Μαρτίου 1871. Ο Μαρξ επέκρινε την Κομμούνα για τη «μεγαλοψυχία» που έδειξε στους αντιπάλους της, δηλαδή για την αναποφασιστικότητα και τον δισταγμό που επέδειξε στην ολοκλήρωση της ήττας των εισβολέων, με το να μην αντεπιτεθεί γρήγορα και αποφασιστικά, αξιοποιώντας τον αέρα της νίκης και τις ενισχυμένες δυνάμεις της, πριν οι Βερσαλλίες προλάβουν να ανασυνταχθούν και να εξαπολύσουν την τελική τους επίθεση στην Κομμούνα. Ένα απ' τα πιο τραγικά και καθοριστικά για την τύχη της Κομμούνας λάθη ήταν και το ότι δεν έθεσε υπό τον έλεγχό της την τράπεζα της Γαλλίας. Υπόβαθρο αυτής της απόφασης υπήρξαν κυρίως οι μικροαστικές αντιλήψεις των προουντιστών για τον σεβασμό της ατομικής ιδιοκτησίας και των θεσμών της αγοράς και η εκθρόνισή τους στην κομμουνιστική αντίληψη της κοινωνικοποίησης της οικονομίας. Επικρίνοντας αυτή τη στάση ο αγωνιστής της Κομμούνας Λισαγκαρέ σημειώνει: «Η Κομμούνα μέσα στην τυφλή αγανάκτησή της δεν βλέπει τους αληθινούς ομήρους που βγάζουν μάτι. Την Τράπεζα, το Κτηματολόγιο, το Ταμείο Παρακαταθηκών... Η Κ.Ε. είχε διαπράξει μέγα λάθος αφήνοντας να φύγει ανενόχλητος ο στρατός των Βερσαλλιών, όμως αυτό που έκανε η Κομμούνα ήταν εκατό φορές χειρότερο. Κάθε σοβαρή εξέγερση ξεκινά με την κατάληψη του νευραλγικού κέντρου του εχθρού: του θησαυροφυλακίου». ¹²

12. Προσπέρ-Ολιβιέ Λισαγκαρέ, *Η ιστορία της Παρισινής Κομμούνας*, τόμ. Α, σελ. 254, Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα, 2005.

Στη θεωρία του Πруντόν οι τράπεζες και το πιστωτικό σύστημα είχαν κομβικό ρόλο για την οικονομική στήριξη των συνεταιρισμών των ελεύθερων παραγωγών που αποτελεί την κεντρική αντίληψη του προουντισμού. Μάλιστα, η προουντιστική εφημερίδα *Sociale*, πλειοδοτώντας, έγραφε καθυσπαστικά: «Μείνετε ήσυχοι, αστοί και αγρότες, ότι δεν υπάρχει περίπτωση να ληστέψουν τα αποκτήματά σας. Κατέχετε νόμιμα αυτά που έχετε κερδίσει». ¹³

Αλλά δραματικά λάθη διέπραξαν και οι Μπλανκιστές, εξαιτίας των εσφαλμένων θεωρητικών αντιλήψεών τους. Περισσότερο οι πρώτοι και λιγότερο οι δεύτεροι θεωρούσαν τους εαυτούς τους γνήσιους συνεχιστές της Γαλλικής Επανάστασης και ιδίως της εθνικής ενότητας με την οποία ο γαλλικός λαός αντιμετώπισε την ευρωπαϊκή αντίδραση, όταν το 1792 είχε περικυκλώσει το Παρίσι, για να καταπνίξει την επανάσταση. Ανιστόρητα, θεωρούσαν ηγετική δύναμη και τη γαλλική αστική τάξη στον πόλεμο κατά των Πρώτων εισβολέων το 1870, ενώ σε αντίθεση με το 1792 η εργατική τάξη και τα λαϊκά στρώματα είχαν αναλάβει τον αποφασιστικό ρόλο στο ιστορικό προσκήνιο. Δίσταζαν βέβαια να συγκρουστούν με την αστική τάξη, όσο διαρκούσε ο πόλεμος. Γι' αυτό, στην εξέγερση που έγινε στις 31 Οκτώβρη του 1870 μικροαστικά τάγματα παρενέβησαν και απελευθέρωσαν τους βασικούς πουργούς της αστικής κυβέρνησης που είχε συλλάβει και εκδιώξει το επαναστατικό προλεταριάτο, με αποτέλεσμα την υποχώρηση των εξεγερμένων και την αποκατάσταση της εξουσίας της αστικής κυβέρνησης. Ο Μαρξ συμβούλευε τους Γάλλους εργάτες να μην αφήσουν τον εαυτό τους να κυριαρχηθεί από τις εθνικές αναμνήσεις του 1792, ενώ και ο Λένιν έψεγε τον Μπλανκί, γιατί δεν βρήκε πιο κατάλληλη ονομασία για την εφημερίδα του από την αστική κραυγή «Η πατρίδα κινδυνεύει».

13. Παρατίθεται στο Murray Bookchin, *Η Τρίτη Επανάσταση: Λαϊκά κινήματα στην επαναστατική εποχή*, τόμ. 2, σελ. 283, Αλεξάνδρεια, 2015, Αθήνα.

Και στη διάρκεια του Γαλλοπρωσικού Πολέμου, ο επαναστατημένος λαός με προπύργιο το Παρίσι θα μπορούσε να αναλάβει την ηγεμονία του εθνικού αγώνα κατά των Πρώσων, για να τον μετατρέψει στη συνέχεια σε αγώνα για την εγκαθίδρυση της σοσιαλιστικής κοινωνίας. Κυρίως όμως και αυτοδίκαια μετά τη συνθηκολόγηση της αστικής κυβέρνησης με τους Πρώσους, οι επαναστατικές δυνάμεις δεν δικαιούνταν απλώς, αλλά όφειλαν, μετά μάλιστα την απόκρουση της εισβολής του Θιέρσου στο Παρίσι, να αντεπιτεθούν πάραυτα και αποτρέποντας την ανασυγκρότηση των Βερσαλλιών να γίνουν κύριοι της κατάστασης, προωθώντας δυναμικά και αποφασιστικά τον κοινωνικό μετασχηματισμό. Αυτή την ολιγωρία και την άρνηση δεν την απέφερε απλώς η λανθασμένη εκτίμηση της κατάστασης ή η αυταπάτη για δυνατότητα ειρηνικού συμβιβασμού με την αστική τάξη, αλλά και οι ευρύτερες ιδεολογικές αυταπάτες τους για την ανάγκη εθνικής ενότητας και συνεννόησης, που επέδειξαν κραυγαλέα και στη ματαίωση της λαϊκής εξέγερσης στις 31 Οκτωβρίου 1870.

Απεναντίας, η αστική κυβέρνηση απέδειξε ότι στόχος της δεν ήταν οι Πρώσοι, αλλά οι Κομμουνάροι, που απειλούσαν την ταξική της υπόσταση. Γι' αυτό, υπέγραψε ταπεινωτική συνθήκη με τους Πρώσους, χωρίς να διεκδικήσει την απόδοση κατεχομένων από αυτούς εδαφών. Συνεργάστηκε μάλιστα μαζί τους εισβάλλοντας στο Παρίσι για την τελική επίθεση από την πλευρά που φρουρούσαν οι Πρώσοι με τη συναίνεσή τους. Με αυτό τον τρόπο αιφνιδίασε τους υπερασπιστές του Παρισιού, που εύλογα δεν περίμεναν επίθεση από αυτή την πλευρά και την είχαν αφήσει αφύλακτη.

Ιστορικό παράδοξο θεωρείται ότι θεμελιώδεις αντιλήψεις της μεγάλης πλειοψηφίας της Κομμούνας, του Μπλανκί, των νεοϊακωβίνων και του Προυντόν οδήγησαν σε σοβαρά λάθη, αλλά δεν αποτέλεσαν τροχοπέδη για την προώθηση της προλεταριακής επανάστασης. Όπως επισημαίνει ο Ένγκελς, «ο Προυντόν σοσιαλιστής του μικροχωρικού και του βιοτεχνικού μάλιστα μισούσε την οργάνωση της

οικονομίας..., γιατί είναι ένα στείρο και οχληρό δόγμα που βρίσκεται σε διάσταση τόσο με την οικονομική ελευθερία, όσο και με την ελευθερία του εργάτη... Μόνο στις εξαιρετικές περιπτώσεις της μεγάλης βιομηχανίας και των μεγάλων επιχειρήσεων, όπως οι σιδηρόδρομοι, έχει θέση η οργάνωση των εργατών».¹⁴

Ωστόσο, όπως παρατηρεί ο Ένγκελς, το 1871 η μεγάλη βιομηχανία κυριαρχούσε στο Παρίσι και σε άλλες μεγάλες πόλεις της Γαλλίας. Γι' αυτό το πιο σημαντικό διάταγμα της Κομμούνας θέσπιζε μία οργάνωση και της μεγάλης βιομηχανίας, που έπρεπε να βασίζεται όχι μόνο στην οργάνωση των εργατών σε κάθε εργοστάσιο, αλλά έπρεπε να συνενώνει τους συνεταιρισμούς και τα εργοστάσια και σε μία ενιαία παγκοινωνική και σχεδιασμένη οργάνωση, η οποία, όπως εύστοχα παρατηρούσε ο Μαρξ στον *Εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία*, καταλήγει στην κομμουνιστική οργάνωση της κοινωνίας, στο αντίθετο δηλαδή της ατομικότητας της εργασίας και της επιχειρηματικότητας που πρόσβευε ο Προυντόν. Γι' αυτό, συμπεραίνει ο Ένγκελς, η Κομμούνα έγινε αντικειμενικά ο τάφος της σοσιαλιστικής σχολής του Προυντόν.

Αλλά και το ρεύμα του Μπλανκί δεν απέφυγε την αυτοδιάψευσή του με την πολιτική του κατάφαση σε θεμελιώδεις αλλαγές που υιοθέτησε και καθιέρωσε η Κομμούνα. Στα συμπεράσματά του από τη δράση των μπλανκιστών στην Κομμούνα, ο Ένγκελς εύστοχα επισημαίνει ότι «δεν είχαν καλύτερη τύχη». Διαπαιδαγωγημένοι στη σχολή της συνωμοσίας και ενωμένοι με την αυστηρή πειθαρχία που ανταποκρίνεται σε αυτήν, ξεκινούσαν από την άποψη ότι ένας σχετικά μικρός αριθμός από αποφασισμένους και καλά οργανωμένους ανθρώπους αρκεί σε μία δεδομένη ευνοϊκή στιγμή, όχι μόνο για να καταλάβουν αυτοί το πηδάλιο του κράτους, αλλά ακόμη και με μία δραστήρια και ανελέητη δράση να το κρατήσουν τόσο, ώσπου να κατορθώσουν να τραβήξουν τη μάζα του λαού στην επανάσταση

και να τη συσπειρώσουν γύρω από την καθοδηγητική μικρή ομάδα τους. Για τον σκοπό αυτό χρειάζονταν πριν από όλα αυστηρότατη δικτατορική συγκέντρωση όλης της εξουσίας τα χέρια της νέας επαναστατικής κυβέρνησης.

Και όμως τι έκανε η Κομμούνα, που στην πλειοψηφία της αποτελούνταν από τέτοιους ακριβώς μπλανκιστές; Η μπλανκιστική πλειοψηφία της εργατικής κυβέρνησης, απαντά ο Ένγκελς, σε όλες της τις διακηρύξεις καλούσε τους Γάλλους των επαρχιών να σχηματίσουν μία ελεύθερη ομοσπονδία αποτελούμενη από όλες τις κοινότητες μαζί με το Παρίσι, μία εθνική κρατική οργάνωση, που για πρώτη φορά θα δημιουργούνταν με δημοκρατικές διαδικασίες από το σύνολο της κοινωνίας και όχι από μία πολιτική ελίτ, όπως πρόσβευαν οι μπλανκιστές στις προ Κομμούνας θεωρητικές και πολιτικές διακηρύξεις τους.

Εκτός των παραπάνω, ο Ένγκελς προχώρησε και σε συγκεκριμένες διαπιστώσεις για τον χαρακτήρα και τις αρχές οργάνωσης και λειτουργίας του εργατικού κράτους, αντιλήψεις που ανέπτυξε πιο αναλυτικά και τεκμηριωμένα ο Μαρξ στον *Εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία*. Ο Ένγκελς πρόβαλε τη θεμελιώδη μαρξιστική θέση ότι η εργατική τάξη, όταν αναλάβει τα νήια της εξουσίας, δεν μπορεί να εξακολουθεί να κυβερνά με την παλιά κρατική μηχανή. Για να μη χάσει την κατακτημένη εξουσία της, πρέπει να καταστρέψει την παλιά κρατική μηχανή που, όπως κατ'επανάληψη έχει συμβεί στην ιστορία, μπορεί να χρησιμοποιηθεί εναντίον της από τους αντιπάλους της. Αναφερόμενος ο Ένγκελς παραδειγματικά στην καταπιεστική δύναμη της προγενέστερης αστικής κυβέρνησης και του κράτους της –στρατός, αστυνομία και γραφειοκρατία– που είχε δημιουργήσει ο Ναπολέων το 1798 και που από τότε την παραλάμβανε και την τελειοποιούσε (όπως είπε και ο Καρλ Μαρξ στο έργο του *18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*), σαν βολικό όργανο της κάθε νέα κυβέρνηση, για να την χρησιμοποιεί εναντίον των πολιτικών και κοινωνικών αντιπάλων της, αυτή λοιπόν ακριβώς η καταπιεστική μηχανή του

κράτους έπρεπε να γκρεμιστεί σ' όλη τη Γαλλία, όπως γκρεμίστηκε και στο Παρίσι.

Οι Μαρξ και Ένγκελς φρονούσαν μάλιστα ότι η εργατική νέα εξουσία πρέπει να προστατεύεται και να απαλλαγεί όχι μόνο από την υφιστάμενη εξουσία, αλλά να προστατεύεται και από τα δικά της κυβερνητικά στελέχη, τους βουλευτές και τους ανώτερους υπαλλήλους, οι οποίοι θα πρέπει να ελέγχονται και να λογοδοτούν στον λαό, και να μπορούν να ανακληθούν από τη θέση τους σε οποιαδήποτε στιγμή, ενώ θα αμείβονται περίπου με τον μέσο υπαλληλικό μισθό, για να αποφεύγονται οι γραφειοκρατικές παραμορφώσεις.

Ο Μαρξ και ο Ένγκελς επισήμαιναν τα σοβαρά λάθη των μπλανκιστών και των Προυντονιστών στην πολιτική της Κομμούνας, ιδίως στην αντιμετώπιση των ταξικών αντιπάλων τους, αλλά με γενναιοδωρία αναγνώριζαν και τη ριζική μεταστροφή τους.

Ο Ένγκελς ερμηνεύοντας με έναν φιλοσοφικό αφορισμό αυτή τη ριζική μεταστροφή των προυντονιστών και των μπλανκιστών θα υποστηρίξει: Και στις δύο περιπτώσεις η ειρωνεία της ιστορίας θέλησε, όπως συνήθως συμβαίνει, όταν έρχονται στην εξουσία οι δογματικοί, να κάνουν και οι δύο (μπλανκιστές και προυντονιστές) το αντίθετο από ό,τι ορίζει η θεωρία της σχολής τους. Αν και αυτή η μεταστροφή τους, που δεν υπερέβη βέβαια ολοκληρωτικά τις αντιφάσεις αυτών των ρευμάτων, χρήζει ενδελεχούς ανάλυσης και ερμηνείας, η ιστορική εμπειρία της Κομμούνας και άλλων ανάλογων φαινομένων αποδεικνύει ότι στην κορύφωση των ταξικών αντιθέσεων, όπως στην επαναστατική κατάσταση και στην επαναστατική πράξη, αυτές οι αντιθέσεις και ο χαρακτήρας τους αναδεικνύονται δυναμικά και με διαυγή τρόπο, ώστε δύσκολα να μπορούν να διαστρεβλωθούν, να αγνοηθούν ή και να μην κατανοηθούν από αγωνιστές χωρίς υψηλές και συστηματικές θεωρητικές περγαμνές, αλλά που διέπονται, όπως θεωρούσαν ο Μαρξ και ο Ένγκελς, από ταξικό ένστικτο και πίστη για την αναγκαιότητα της επανάστασης και της κοινωνικής ανατροπής.

Η Παρισινή Κομμούνια και η συγκρότηση της μαρξιστικής αντίληψης για την επανάσταση και το προλεταριακό κράτος

Σταθμό για την ανάπτυξη του επιστημονικού κομμουνισμού αποτελεί η Κομμούνια του Παρισιού, που αποτελεί την πρώτη έμπρακτη επαλήθευση της θεωρίας για τη δικτατορία του προλεταριάτου και τη διαλεκτική σχέση της με την επανάσταση. Η επανάσταση και το δημιουργημά της, το επαναστατικό εργατικό κράτος, προέκυψε σε μεγάλο βαθμό απ' την έντονη οργανωτική και ιδεολογικοπολιτική παρέμβαση της Α' Διεθνούς στο επαναστατικό εργατικό κίνημα που πραγματοποίησε την Κομμούνια του Παρισιού, την οποία εύστοχα ο Ένγκελς ονόμασε «παιδί» της Διεθνούς.

Η πείρα της Κομμούνιας του Παρισιού και η θεωρητική της αξιοποίηση από τους ιδρυτές του μαρξισμού συνέβαλε καθοριστικά στον εμπλουτισμό της επαναστατικής θεωρίας. Εκτιμώντας αυτή την κοσμογονική αξιοποίηση της εμπειρίας της Κομμούνιας από τον Μαρξ και τον Ένγκελς οι Γερμανοί μελετητές Ου. Χούαρ και Γκ. Φέρνερ προβάλλουν την εύστοχη άποψη: «Η ανάλυση και η γενίκευση των εμπειριών της Παρισινής Κομμούνιας έχουν, για τη μαρξιστική αντίληψη της πολιτικής, τη σημασία που έχει το κεφάλαιο για την επεξεργασία της πολιτικής οικονομίας».¹⁵

Ο Μαρξ ως καθοδηγητής της Διεθνούς είχε δραστήρια συμμετοχή στα επαναστατικά τεκταινόμενα. Κατευθύνει την πολιτική της συμπάρτασης του διεθνούς προλεταριάτου στην Κομμούνια και προσπαθεί να οδηγήσει στην ορθή πολιτική γραμμή το κίνημα και τους ηγέτες της. Για μία ακόμη φορά ο Μαρξ επωμίζεται το καθήκον της επαναστατικής θεωρητικής γενίκευσης των γεγονότων και αξιολογεί ως πρωταρχικής σημασίας την καταστρο-

φή από την επανάσταση του αστικού κρατικού μηχανισμού και ιδιαίτερα των κατασταλτικών μηχανισμών του, του στρατού, της αστυνομίας, της δικαιοσύνης και της γραφειοκρατίας, που δεν αποτελούν υπερταξικά όργανα εξυπηρέτησης του λαού, άλλα όργανα ειδικής βίας και επιβολής της εξουσίας της αστικής τάξης. Ιδιαίτερη έμφαση προσδίδει ο Μαρξ στην κατάργηση του μόνιμου στρατού, που αποτελεί το κύριο όργανο διασφάλισης της εξουσίας της αστικής τάξης: «...Το Παρίσι είχε πάρει τα όπλα ενάντια στην απόπειρα του Θιέρσου και των γαιοκτημόνων του να παλινρθώσουν...αυτή την παλιά κυβερνητική εξουσία. Το Παρίσι μπόρεσε να αντισταθεί μόνο και μόνο γιατί, εξαιτίας της πολιορκίας είχε απαλλαχθεί από το μόνιμο στρατό, που τον είχε αντικαταστήσει με μία εθνοφυλακή που αποτελούνταν από εργάτες.»¹⁶

Το γεγονός αυτό τώρα έπρεπε να μετατραπεί σε μόνιμο θεσμό. Γι' αυτό το πρώτο διάταγμα της Κομμούνιας ήταν το διάταγμα για την κατάργηση του μόνιμου στρατού και την αντικατάστασή του από τον οπλισμένο λαό.

Η γενικότερη θέση για την ανάγκη καταστροφής των κατασταλτικών μηχανισμών του αστικού κράτους είχε διατυπωθεί θεωρητικά στην *18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*: «Όλες οι ανατροπές τελειοποιούσαν αυτή τη μηχανή αντί να την τσακίζουν, τα κόμματα που αγωνίζονταν διαδοχικά για την εξουσία θεωρούσαν την απόκτηση αυτού του απέραντου κρατικού οικοδομήματος σαν την κυριότερη λεία του νικητή».¹⁷

Η Κομμούνια βοήθησε τον Μαρξ να ολοκληρώσει τη θεωρία του προλεταριακού κράτους. Δεν αρκέστηκε στην κριτική ανατροπή της αντίληψης των προηγουμένων πολιτικών αλλαγών, που τελειοποιούσαν το κείμενο κράτος, αλλά υπερέβη και τη δική του άποψη που διατύπωνε στην *18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη* για την αναγκαία καταστροφή-τσάκισμα του υφιστάμενου κράτους. Η διαχωριστική γραμμή στις αντιλήψεις του Μαρξ περι-

15. Ουλ. Χούαρ-Γκ. Φέχνερ, *Ο Μαρξ και ο Ένγκελς για την πολιτική*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1988, σελ. 177.

16. Μαρξ-Ένγκελς, ό.π., σελ. 620.

17. Μαρξ-Ένγκελς, ό.π., σελ. 386.

επανάστασης και κράτους διατυπώνεται στον *Εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία* σε σχέση με προγενέστερες αντιλήψεις του και έγκειται κυρίως στο ότι δεν αρκείται στην αντίληψη για την ανάγκη συντριβής του κράτους από την επανάσταση που ανέπτυξε στην *18η Μπρυμαίρ*, αλλά διατυπώνει και τις θέσεις του για τον ταξικό χαρακτήρα και τα όργανα του προλεταριακού κράτους, που θα αντικαταστήσουν το αστικό κράτος. Το νέο επαναστατικό κράτος θα έχει προλεταριακό χαρακτήρα, αφού πρωτοπόρα και κινητήρια δύναμη της επανάστασης είναι η εργατική τάξη, που θα διασφαλίζει και τα συμφέροντα των άλλων λαϊκών τάξεων.

Ο Μαρξ ως βασικές αρχές οργάνωσης και λειτουργίας του προλεταριακού κράτους πρότεινε την εκλογιμότητα, την ανακλιτότητα, την ελεγκσιμότητα των οργάνων του κράτους, σε συλλογική και ατομική βάση, όπως και τον καθορισμό της αμοιβής των υπαλλήλων του κράτους στα όρια της αμοιβής των εργαζομένων και τη συνύφανση της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας, καταργώντας έτσι την υπερσυγκεντρωση εξουσίας στην εκτελεστική εξουσία, που παρατηρείται στα εκμεταλλευτικά αυταρχικά συστήματα.

Σε αντίθεση με τα εκμεταλλευτικά συστήματα που διογκώνουν ή και απολυτοποιούν, ακόμη και με δικτατορικές εκτροπές, την εξουσία του κράτους, στην προλεταριακή εξουσία η συγκεντρωση εξουσιών στο κράτος θα περιορίζεται στο αυστηρά αναγκαίο όριο. Θα επικρατεί ο εργατικός δημοκρατισμός που θα διαχέεται στην κοινωνία με διάφορες μορφές, ενώ το κράτος σταδιακά θα απονεκρώνεται ως την κατάργησή του στον κομμουνισμό. Γράφει χαρακτηριστικά ο Μαρξ στον *Εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία*: «Σε ένα σύντομο πρόχειρο σχέδιο για την εθνική οργάνωση που η Κομμούνα δεν πρόλαβε να το εξεργαστεί παραπέρα, καθορίζεται ρητά ότι η Κομμούνα θα αποτελούσε την πολιτική μορφή ακόμα και του πιο μικρού χωριού και ότι στην ύπαιθρο ο τακτικός στρατός θα αντικατασταθεί από λαϊκές πολιτοφυλακές με εξαιρετικά σύντομο χρόνο θητείας. Οι

αγροτικές κοινότητες κάθε νομού θα διαχειρίζονται τις κοινές τους υποθέσεις με μία συνέλευση από αντιπροσώπους στην πρωτεύουσα του νομού και οι νομαρχιακές αυτές συνέλευσεις, με τη σειρά τους, θα στέλνουν βουλευτές στην εθνική αντιπροσωπεία στο Παρίσι. Οι βουλευτές θα μπορούσαν κάθε στιγμή να ανακληθούν και θα έπρεπε να δεσμεύονται από τις καθορισμένες εντολές των εκλογέων τους. Οι λίγες μα σπουδαίες λειτουργίες που θα απέμεναν για την κεντρική κυβέρνηση δεν θα καταργούνταν, όπως σκόπιμα το παραποίησαν, αλλά θα μεταβιβάζονταν σε υπαλλήλους της Κομμούνας, δηλαδή σε αυστηρά υπεύθυνους υπαλλήλους».¹⁸

Αυτή η διαλεκτική σύνθεση συγκεντρωτισμού και δημοκρατισμού με την προϊούσα μάλιστα ενίσχυση του δημοκρατισμού αναιρεί και τον ουτοπικό αντικρατισμό των αναρχικών και τον αυταρχικό υπερσυγκεντρωτισμό αστικού τύπου. Ο αναρχικός δογματισμός αδυνατεί να εξηγήσει πώς οι απόλυτα αυτόνομες και ποικίλες κοινότητες θα μπορούσαν να συνεργαστούν, για να εξυπηρετήσουν τα κοινά συμφέροντά τους ή και να λύσουν τις αντιθέσεις τους, αλλά και να προωθήσουν τα ιδιαίτερα συμφέροντά τους ως κοινότητα, αφού σε αρκετές περιπτώσεις για την επίλυσή τους δεν αρκούν βέβαια αποκλειστικά οι δικές τους δυνάμεις, ενώ για τον τρόπο και τον χαρακτήρα επίλυσής τους μπορεί να διαφωνούν άλλες κοινότητες. Επί παραδείγματι, για τη χάραξη οικονομικής πολιτικής που θα αφορά συνολικά τις κοινότητες μιας συγκεκριμένης κοινωνίας, πρέπει να συνεννοούνται με αμοιβαίες υποχωρήσεις και συγκλίσεις όλες οι κοινότητες ενός κοινωνικού συνόλου. Από την άλλη, οι αστοί θεωρητικοί της υπερσυγκεντρωτικής και αυταρχικής αστικής δημοκρατίας θεωρούν αναρχίζουσα και ουτοπική τη σύλληψη του Μαρξ για τη σύμφυση και όχι αντιπαράθεση του δημοκρατισμού με το συγκεντρωτισμό. Το σχήμα όμως του Μαρξ δεν είναι αναρχίζον, αφού αποδίδει λίγες εξουσίες στο κράτος, αλλά ιδιαίτερα σημαντικές,

18. Μαρξ-Ένγκελς, ό.π., σελ. 622.

όπως τόνισε ο ίδιος ο Μαρξ, και αναγκαίες για τα συμφέροντα της σοσιαλιστικής κοινωνίας στο σύνολό της.

Αναιρεί, επίσης, την αιτίαση των αναρχικών που προσάπτουν κρατικισμό στη μαρξιστική αντίληψη του κράτους. Σε αυτή την κριτική ο Μαρξ αντιπαραθέτει τη θέση ότι ο συγκεντρωτισμός του προλεταριακού τύπου κράτους εξασφαλίζει την πραγματική δημοκρατία, την πραγματική ισότητα των πολιτών και των κοινωνικών ομάδων και την ουσιαστική και ισότιμη συμμετοχή τους με ποικίλους τρόπους στις κρατικές αποφάσεις και λειτουργίες, όπως ο επιστημονικός σχεδιασμός της οικονομίας. Και βέβαια οι βασικές λειτουργικές αρχές της σοσιαλιστικής δημοκρατίας, πρέπει δημοκρατικά και ισότιμα να ισχύουν για όλους, δηλαδή η εκλογιμότητα, η ελεγεσιμότητα, η ανακλιπτότητα της υπαλληλίας, ακόμη και της ανώτατης. Σε αντιδιαστολή με τον συγκεντρωτισμό του σοσιαλιστικού κράτους που εξασφαλίζει την κοινωνική ισοτιμία, ενόπτητα και αποτελεσματικότητα με τη σύμφυση δημοκρατισμού και συγκεντρωτισμού, ο Μαρξ ψέγει τον αυταρχικό συγκεντρωτισμό αστικού τύπου που «έχει την αξίωση να στέκεται πάνω από την κοινωνία και που είναι καρκίνωμα παρασιτικό στο σώμα του έθνους».

Ο Μαρξ εξάγει και επιβεβαιώνει την ανάγκη συγκεντρωτισμού του κράτους, προλεταριακού βέβαια τύπου και από τα λάθη της Κομμούνας στο θέμα της εξουσίας. Κατά τον Μαρξ, το προλεταριακό κράτος πρέπει να συγκεντρώνει όλες τις λειτουργίες που του αναλογούν και που μόνο αυτό μπορεί να ασκεί με αποτελεσματικότητα για λογαριασμό ολόκληρης της κοινωνίας, όπως τον σοσιαλιστικό σχεδιασμό της οικονομίας και τη στρατιωτική αντιμετώπιση των εχθρών της με καθοριστική και καθολική βέβαια τη λαϊκή συμμετοχή σε διάφορα επίπεδα στη λήψη και εκτέλεση και τον έλεγχο των δράσεων του κεντρικού κράτους.

Η Κομμούνα είχε συλλάβει βασικά χαρακτηριστικά της σοσιαλιστικής δημοκρατίας, υπερβαίνοντας στην πράξη προγενέστερες αντιλήψεις και ορισμένες από τις βασικές της συνιστώσες, όπως οι

προυντονιστές και οι μπλανκιστές. Δεν είχε όμως ολοκληρώσει αυτές τις συλλήψεις ούτε τις είχε κατανοήσει με την απαιτούμενη καθαρότητα, ώστε να αποφύγει καθοριστικά για την πορεία της Κομμούνας λάθη, όπως η ολιγωρία της στην εξουδετέρωση του αντεπαναστατικού κέντρου των Βερσαλλιών μετά την ήττα της εισβολής του αστικού στρατού στο Παρίσι. Από τα λάθη της Κομμούνας στο θέμα της εξουσίας ο Μαρξ εξήγαγε πολύτιμα συμπεράσματα. Το κράτος δεν πρέπει να παραχωρεί ή να ανέχεται να κατέχουν εξουσίες εχθρικές προς το σοσιαλισμό δυνάμεις. Ούτε να πρόκειται μακρόχρονα στην κατάκτηση του μεγαλύτερου απλώς και σημαντικότερου τμήματος της κρατικής εξουσίας, αλλά να κατακτά όλη την εξουσία και να εξασφαλίζει έτσι την καθολική και αποφασιστική συμμετοχή και των λαϊκών τάξεων και ομάδων σε αυτήν.

Ο Μαρξ αξιοποίησε και επεξεργάστηκε και το σημαντικό για τη νίκη της επανάστασης και την εγκαθίδρυση του εργατικού κράτους ζήτημα των συμμαχιών της εργατικής τάξης με τα άλλα λαϊκά στρώματα. Ο Μαρξ αξιοποίησε την πολιτική της Κομμούνας απέναντι στους μικροαστούς και στην αγροτιά, για να τεκμηριώσει έμπρακτα τη θεωρία των ταξικών συμμαχιών του προλεταριάτου για τη νίκη της επανάστασης και του σοσιαλισμού. Το προλεταριάτο είναι ο φυσικός υπερασπιστής των λαϊκών τάξεων που εκμεταλλεύεται και καταπιέζει το κεφάλαιο. Το προλεταριάτο με ορθή πολιτική μπορεί να προσελκύσει σε στρατηγική συμμαχία για τον σοσιαλισμό την πλειοψηφία αυτών των στρωμάτων.

Τα μέτρα που υλοποίησε ή είχε εξαγγείλει η Κομμούνα καταλαμβάνοντας την εξουσία (παράταση πληρωμής χρεών, απαλλαγή φόρου πολέμου, φθηνή διακυβέρνηση κ.ά.) ήταν ευεργετικά, μάλιστα άμεσα, και για τον μικροαστό, αποδεικνύοντας τη διαμετρικά αντίθετη πολιτική απέναντι στα ενδιάμεσα στρώματα της εργατικής τάξης σε αντιδιαστολή με την αστική τάξη, που εκμεταλλεύεται όχι μόνο την εργατική τάξη, αλλά με διάφορους τρόπους και τα μέσα στρώματα, ιδίως τα φτωχότερα. **T**